

УДК 338.2:004

ПАРАДИГМА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

О. Бочко, д. е. н., професор

ORCID ID: 0000-0003-3422-4654

Національний університет «Львівська політехніка»

О. Малецька, к. е. н., доцент

ORCID ID: 0000-0002-0004-7605

Львівський національний університет прородокористування

Л. Дранус, к. е. н., доцент

ORCID ID: 0000-0002-6427-1315

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

О. Бочко, О. Малецька, Л. Дранус, 2022

<https://doi.org/10.31734/agrarecon2022.01-02.009>

Бочко О., Малецька О., Дранус Л. Парадигма конкурентоспроможності держави в умовах цифрової економіки

Обґрунтовано місце України та сусідніх країн у рейтингу за показником глобальний індекс конкурентоспроможності країн. Порівняно позиції України та країн-сусідів у загальних рейтингах конкурентоспроможності країн. Проаналізовано динаміку зміни показників Білорусі, Угорщини, Молдови, Польщі, Румунії, Російської Федерації, Словацької Республіки та України в рейтингу країн за рівнем цифрової економіки. Акцентовано увагу на проблемних аспектах країн, зокрема на тих індексах, котрі мають низькі показники. Польщі з метою покращання показників доцільно зосередитися на усуненні проблем, пов'язаних з дефіцитом праці, використанням автоматизації робочого процесу та доповненої реальності.

Досліджено позиції України та країн-сусідів у рейтингу за показником глобальний індекс конкурентоспроможності країни, проведено паралель між цим індексом та визначено, наскільки Україна конкурентоспроможна за показниками конкурентоспроможності цифровізації між країнами-сусідами; порівняно позиції України та країн-сусідів у загальних рейтингах конкурентоспроможності країн різних показників, зокрема: індексу свободи бізнесу, індексу свободи праці, індексу грошової свободи, індексу свободи торгівлі. Проаналізовано динаміку зміни показників досліджуваних країн у рейтингу країн за рівнем цифровізації, зокрема глобального індексу кіберзакону, індексу електронної участі, глобального індексу кібербезпеки.

Внесені пропозиції для підвищення рейтингу рівня конкурентоспроможності цифрової економіки для Молдови, зокрема використання гіг-економіки, яка змінює загальний характер зайнятості. Пропозиції покращання рейтингу полягають у вдосконаленні та уніфікації законодавчої бази для підвищення кібербезпеки; підвищення рівня готовності реагування на кібератаки та в централізованому управлінні сил реагування на кіберінциденти на загальнодержавному рівні.

Ключові слова: цифрова економіка, конкурентоспроможність, індекс, діджиталізація.

Bochko O., Maletska O., Dranus L. Paradigm of the state competitiveness in the digital economy

The article discusses rating of Ukraine and its neighboring countries by the Global Index of competitiveness of countries. It analyzes dynamics of alterations of the indices of Belarus, Hungary, Moldova, Poland, Russian Federation, Romania, Slovak Republic and Ukraine in the ratings of countries by the level of economy digitalization. It presents a polygon model of the countries competitiveness by the indices of competitiveness of digital economies. The research is focused on problematic aspects, especially, on those causing their low

indices in digital economy. Poland should pay much attention to solve problems related with the lack of labor resources, automation of industrial operations and factor of virtual reality.

The authors study positions of Ukraine and neighboring countries in the ranking of the Global Competitiveness Index, and draw a parallel between that index. The researchers estimate the degree of Ukraine's competitiveness in terms of digitization among the neighboring countries; compare positions of Ukraine and neighboring countries in the overall competitiveness ratings of various indicators, in particular: the index of business freedom, the index of freedom of labor, the index of monetary freedom, the index of freedom of trade. The authors analyze the dynamics of changes in the indices of the studied countries in the ranking by the level of digitalization, in particular, the global index of cyber law, the index of electronic participation, the global index of cybersecurity.

Moldova is recommended to apply the instruments of Gig-Economy with their ability to change the general character of employment. All suggested recommendations for improvement of ratings suggest improvement and unification of the legislative basis for raising cyber security, as well as the level of readiness of the central bodies to respond adequately on cyber attacks and cyber incidents on the national level.

Key words: digital economy, competitiveness, Index, digitalization.

Постановка проблеми. Ключовим трендом сучасного етапу економічного розвитку всіх країн світу, який впливає на рівень конкурентоспроможності, є стрімке поширення цифрових технологій та розвиток цифрової економіки. Позитивні ефекти від цифровізації – забезпечення економічного розвитку конкурентних позицій на ринку за рахунок автоматизації виробничих процесів, зниження витрат, зростання продуктивності праці та ефективності управління тощо. Багато науковців досліджують конкурентоспроможність держави, не акцентуючи уваги на цифровізації. Для підвищення рівня конкурентоспроможності країни потрібно бути націленим на застосування цифровізації, що дуже важливо для розвитку української економіки. Для українців діджиталізація означає повний доступ до цифрової інфраструктури та якісних державних і соціальних послуг. Проте в Україні недостатня кількість праць, у яких розкрито рівень конкурентоспроможності держави в умовах цифрової економіки, що зумовлює потребу в такому дослідженні в сучасних умовах.

Методика дослідження та матеріали. У процесі дослідження застосовано низку загальнонаукових і специфічних методів та підходів, що визначило концептуальну єдність парадигми конкурентоспроможності держави в умовах цифрової економіки. Зокрема метод наукових абстракцій використано для підведення підсумків дослідження; метод логічного аналізу – для обґрунтування динаміки індексу свободи

торгівлі та для визначення динаміки індексу свободи бізнесу; метод системного аналізу, синтезу – для систематизації проведених досліджень рівня цифровізації; методи графічного аналізу – для наочного відображення одержаних результатів зміни глобального індексу конкурентоспроможності країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми цифрової економіки держави вивчали такі науковці, як Хеніг Д. та Гільдея А. (2021), Грибіненко О. (2018), Пуцентейло П. та Гуменюк О. (2018, с. 131–143), зокрема досліджували теоретико-методичні засади міжнародної конкурентоспроможності та проаналізували сучасні їх тенденції. Методологічні засади сучасних моделей міжнародної конкурентоспроможності країн та регіонів розкрито у працях Антонюк Л. Л. (2005, с. 44–68). Окремі вчені акцентували увагу на діджиталізації як необхідній складовій нової парадигми цифрової трансформації (Грибіненко, 2018), викликів та можливостей цифрової трансформації (Артем'єва, 2019)

Цифрова економіка – новітній вектор реконструкції традиційної економіки (Кулинич, 2019), який забезпечить його економічне зростання. При цьому вчені доводять, що цифрова економіка заснована на даних, мобільності, хмарних сервісах і новітніх інформаційних технологіях, цифровій освіті із завданням підготовки фахівців якісно нового рівня, і цифровій медицині, покликаний зменшити витрати на надання

послуг і підвищити їх якість (Пуцентейло та Гуменюк, 2018, с. 131–143). Аналізуючи тенденції становлення цифрової економіки, її доцільно розглядати як економіку нових бізнес-моделей і нових ринків, що забезпечує конкурентну пропозицію (Кулинич, 2019).

Згадані науковці зробили вагомий внесок у розвиток теоретичних та методичних положень цифрової економіки, проте, незважаючи на велику кількість робіт, досі залишаються недостатньо вивченими питання конкурентоспроможності України в умовах цифрової економіки.

Постановка завдання. Наукова мета дослідження полягає у вирішенні таких завдань:

1) дослідити позиції України та країн-сусідів у рейтингу за показником глобальний індекс конкурентоспроможності країни;

2) порівняти позиції України та країн-сусідів у загальних рейтингах конкурентоспроможності країн;

3) проаналізувати динаміку зміни показників досліджуваних країн у рейтингу країн за рівнем цифрової економіки.

Основні положення наукової новизни полягають у розробці концептуальної площини довгострокового розвитку конкурентоспроможності країн за показниками цифровізації, яка є системою наукових поглядів на зміст і методологію трансформації цифрової економіки відповідно до викликів цифрової трансформації.

Виклад основного матеріалу.

1. Дослідження глобального рівня конкурентоспроможності

Для обрання урядами та бізнесовими структурами правильних стратегій розвитку державі потрібні відповідні орієнтири і показники, які відображатимуть світові орієнтири, тенденції. Відтак досить важливі рейтинги визначення конкурентоспроможності економік та цифрових технологій таких провідних міжнародних інституцій, як: Всесвітній економічний форум, Інститут розвитку менеджменту, Всесвітній банк, ЄБРР, організації при ООН. Усі ці інституції вказують на необхідність використання но-

вих методик досліджень процесів конкурентоспроможності світової економіки в рамках пандемії COVID-19 та глобальної цифрової трансформації.

Чи не найпоширенішим є світовий рейтинг конкурентоспроможності, який базується на 334 критеріях, обраних у результаті всебічного дослідження з використанням різних економічних джерел та досліджень сучасних науковців. Критерії регулярно переглядають та оновлюють з появою нової теорії, досліджень та даних та розвитку цифровізації (Світовий рейтинг конкурентоспроможності).

З метою визначення рівня конкурентоспроможності України для порівняння обрано країни, які межують з Україною: Білорусь, Угорщина, Молдова, Польща, Російська Федерація, Словачка Республіка. Динаміку глобального індексу конкурентоспроможності подано на рисунку.

Як бачимо із рисунка, найкращі позиції в рейтингу Україна посідала 2017 р. Серед досліджуваних країн позиції України були найвищими у 2017 р., але 2019 р. Молдова перевищила її позиції. Найгірші показники серед досліджуваних мала Польща, причому за останні три роки вони не змінилися.

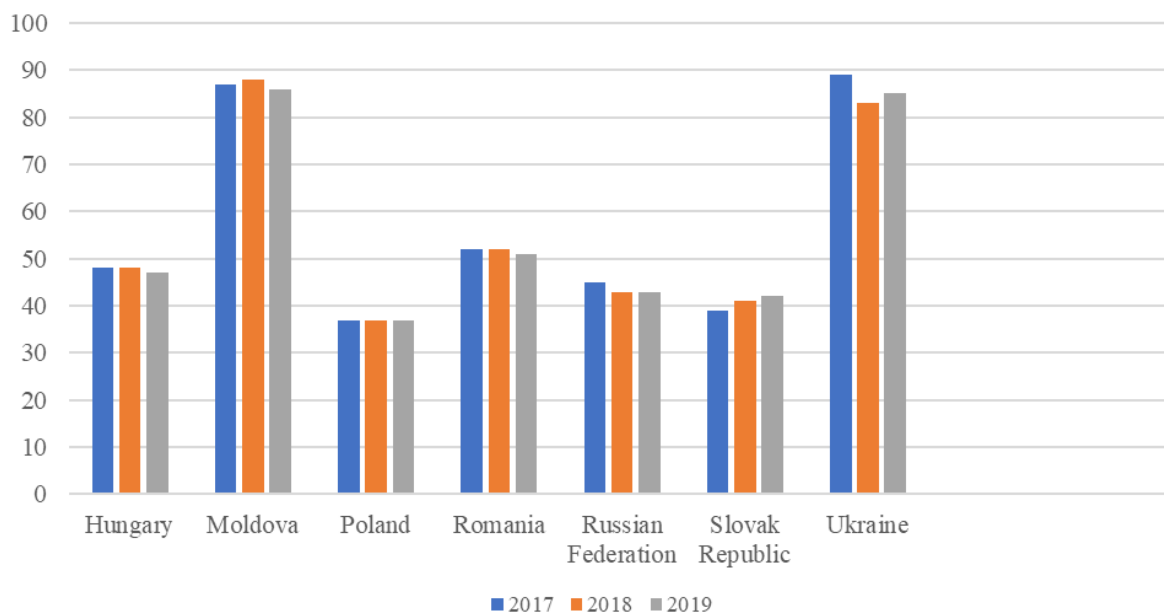
Розрахунок зазначеного показника заснований на методі інтеграції останніх статистичних даних міжнародної організації та опитуванні керівників. Ми спробуємо провести паралель між цим індексом та визначити, наскільки Україна конкурентоспроможна за показниками конкурентоспроможності цифровізації між країнами-сусідами.

2. Дослідження загального економічного рівня конкурентоспроможності

Для розвитку економіки будь-якої країни важливе значення має індекс свободи бізнесу, оскільки саме цей показник вказує на захист своїх прав у межах ведення бізнесу. У цьому індексі враховуються такі показники, як захист прав власності, ефективність судочинства та чесність і прозорість влади. Економічна свобода характерна веденням зваженої бюджетної політики, що забезпечує відповідальним

витратам уряду країни відсутність дефолту. Економічна свобода передбачає умови для ведення бізнесу і здійснення зовнішньої

торгівлі – імпорту та експорту. Динаміка зміни індексу за 2017–2021 рр. представлена в табл. 1.

*Рис. Динаміка глобального індексу конкурентоспроможності за 2017–2019 рр. **

**Розроблено авторами на основі (Глобальний індекс конкурентоспроможності, 2019. URL: https://gtmarket.ru/files/research/global-competitiveness-index/Global_Competitive-ness_Report_2019.pdf)*

Таблиця 1

Динаміка індексу свободи бізнесу за 2017–2021 рр.*

Країна	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відхилення індексу 2021 р. до 2017 р.
Білорусь	71,3	74,1	75	76,4	75,9	4,6
Угорщина	64	61,8	61,1	60,2	59,9	-4,1
Молдова	65,9	66	67	68,1	66,2	0,3
Польща	67,8	67,2	65,4	62,6	61,6	-6,2
Румунія	65,9	65,2	63,1	58,6	59,7	-6,2
Російська Федерація	74,8	77	78,4	80,2	84,1	9,3
Словацька Республіка	64,9	63,9	61,3	55,3	55,6	-9,3
Україна	62,1	62,7	66,1	61,3	63,5	1,4

** Розроблено авторами за даними (2021_Індекс економічної свободи. URL: <https://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year>)*

Отже, за результатами табл. 1 Угорщина зменшила свої позиції на 4,1, Польща та Румунія – на 6,2, Словацька Республіка – на 9,3 пункти. Покращили свої позиції за індексом свободи бізнесу Російська Федерація – на 9,3 пункти, та Білорусь – на 4,6 пункти відповідно. Україна, хоча й покращила свої позиції на 1,4 пункти, проте не досягла піку, який можна було спостерігати аналогічно, як у 2018 р. Покращання цього показника для України можливе за умови лібералізації ведення бізнесу та забезпечення прозорості уряду й верховенства права. Такі умови не лише забезпечать підтримку підприємців під час форс-мажору, спричиненого пандемією коронавірусу, а й зміцнять економіку України загалом і пришвидшать її зростання (Кошкалда, Князь та Ряснянська 2020, с. 53–61).

Важливе значення має індекс свободи праці, який враховує різні аспекти правової та нормативно-правової бази ринку праці країни. Цей індекс враховує норми стосовно мінімальної заробітної плати, закони, що

забороняють звільнення працівників, вимоги щодо вихідної допомоги та вимірювані нормативні обмеження щодо процесу найму та кількості відпрацьованого часу. Динаміка індексу за 2017–2021 рр. подана в табл. 2.

За даними табл. 2 можна стверджувати, що індекс свободи праці зріс на 4,6 пункти у Польщі та в Росії, на 1,1 пункти у Білорусі та в Румунії. Негативна тенденція індексу свободи праці спостерігається у Словацькій Республіці.

Ще один показник, який, на нашу думку, визначає рівень конкурентоспроможності країни, – індекс грошової свободи (Monetary Freedom) – сукупний показник міри тарифних і нетарифних бар'єрів, які впливають на імпорт та експорт товарів і послуг. Він полягає у швидкому реагуванні на цінові тенденції, які, здається, виникають автономно. Індекс грошової свободи базується на двох найважливіших показниках: рівень інфляції та цінова політика. Динаміку індексу грошової свободи за 2017–2021 рр. подано в табл. 3.

Таблиця 2

Динаміка індексу свободи праці за 2017–2021 рр.*

Країна	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відхилення індексу 2021 р. до 2017 р.
Білорусь	74,6	73,1	75,3	74,8	75,7	1,1
Угорщина	64,4	68,7	64,7	64,6	64,8	0,4
Молдова	38,9	39,9	39,0	37,0	39,2	0,3
Польща	61,5	63,9	63,9	62,0	66,1	4,6
Румунія	62,5	66,8	64,5	63,0	63,6	1,1
Російська Федерація	50,8	52,0	52,5	52,1	55,4	4,6
Словацька Республіка	54,4	54,0	53,4	52,6	52,2	-2,2
Україна	48,8	52,8	46,7	48,3	48,7	-0,1

* Розроблено авторами за даними (2021_Індекс економічної свободи.
URL: <https://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year>)

Таблиця 3

Динаміка індексу грошової свободи за 2017–2021 рр.*

Країна	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відхилення індексу 2021 р. до 2017 р.
Білорусь	60,4	62,3	67,0	69,8	70,2	9,8
Угорщина	91,7	91,6	81,8	79,9	78,8	-12,9
Молдова	72,0	73,2	73,5	72,0	71,5	-0,5
Польща	84,7	85,0	82,1	82,0	80,8	-3,9
Румунія	83,6	82,8	82,7	78,1	77,7	-5,9
Російська Федерація	57,3	60,8	65,1	68,2	67,3	10,0
Словацька Республіка	81,1	81,0	78,6	75,9	74,8	-6,3
Україна	47,4	60,1	58,6	63,0	65,8	18,4

* Розроблено авторами за даними (2021_Індекс економічної свободи.

URL: <https://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year>)

Таблиця 4

Динаміка індексу свободи торгівлі за 2017–2021 рр.*

Країна	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відхилення індексу 2021 р. до 2017 р.
Білорусь	80,6	81,4	76,4	82,0	76,0	-4,6
Угорщина	87,0	86,9	86,0	86,4	84,0	-3,0
Молдова	80,0	78,3	78,0	78,0	76,8	-3,2
Польща	87,0	86,9	86,0	86,4	84,0	-3,0
Румунія	87,0	86,9	86,0	86,4	84,0	-3,0
Російська Федерація	75,2	79,4	77,8	77,8	74,0	-1,2
Словацька Республіка	87,0	86,9	86,0	86,4	84,0	-3,0
Україна	85,9	81,1	75,0	81,2	79,2	-6,7

* Розроблено авторами за даними (2021_Індекс економічної свободи.

URL: <https://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year>)

За результатами табл. 3 найшвидші темпи розвитку індексу за 2017–2021 рр. спостерігають в Україні на 18,4 п. За досліджуваний період покращили свої позиції Росія і Білорусь, відповідно на 10,0 та 9,8 п. Значно погіршила свої позиції Угорщина (12,9 п.). Індекс грошової свободи має суттєвий зв'язок з індексом свободи торгівлі. Країни з вищим ступенем свободи торгівлі забезпечують свій розвиток, оскільки вони більш повно користуються спроможністю ринку генерувати та зміцнювати динамічне зростання ефективним розподілом ресурсів, створенням вартості та інновацій. Динаміка індексу свободи торгівлі за 2017–2021 рр. представлена в табл. 4.

Отже, за даними табл. 4 можемо спостерігати погіршення показників індексу свободи торгівлі в усіх досліджуваних країнах. Найгірші показники зниження індексу свободи торгівлі в Україні – на 6,7, та в Білорусі – на 4,6 п. Свобода торгівлі має реалізовуватися відповідно до угод про вільну торгівлю між двома або більше країнами чи сторонами. Саме ці угоди стали центральним елементом міжнародної торговельної політики з моменту створення Світової організації торгівлі 25 років тому (Хеніг, Гільдея, 2021).

3. Дослідження індексів цифрової економіки

Цифрова економіка передбачає цифрове перетворення всіх сфер життєдіяльності, надаючи їм значний економічний та соціальний ефекти, що відкриває нові

потужні можливості для держави, суспільства та громадян (Пугачевська та Пугачевська, 2018).

Цифрова економіка характерна наявністю кіберзакону, який забезпечує умови вирішення низки проблем, пов'язаних із сучасними загрозами та небезпеками в кібернетичній сфері. Кіберзлочини найчастіше ставлять під загрозу життєво важливу інфраструктуру та вчиняються за допомогою комп'ютерних систем, або через використання комп'ютерних мереж та інших засобів доступу до віртуального простору проти комп'ютерних систем, комп'ютерних мереж і комп'ютерних даних.

Важливу роль у цифровізації відіграє індекс кібербезпеки. Загалом кібербезпека набула глобального характеру, характерного наявністю методів захисту різних галузей, пов'язаних з контролюванням ризиків, які виникають при використанні комп'ютерних мереж, їхньої діяльністю з точки зору конфіденційності, цілісності та доступності.

Цифрову економіку характеризує також індекс електронної участі. Він є ключовим для виміру урядування та одним із базисів сталого розвитку. Оцінюють індекс електронної участі аналізом рівня розвитку національних порталів електронного урядування або інших урядових платформ стосовно надання актуальної інформації громадянам, консультацій з громадськістю та прийняття рішень. Дані зазначених показників за 2020 р. систематизовано у вигляді табл. 5.

Таблиця 5

Показники рівня цифровізації, 2020 р.*

Країна	Глобальний індекс кіберзакону	Індекс електронної участі	Глобальний індекс кібербезпеки
Білорусь	75	74,07	50,57
Угорщина	100	66,67	91,28
Молдова	75	75,31	76,78
Польща	100	96,3	93,86
Румунія	100	82,24	76,29
Російська Федерація	25	86,42	98,06
Словацька Республіка	100	69,14	92,36
Україна	100	80,24	65,93

* Систематизовано на основі (Глобальний індекс кібербезпеки. URL: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/global-cybersecurity-index.aspx>), (Датта, Ланвін)

Висновки. Для підвищення рівня конкурентоспроможності цифрової економіки країнам доцільно акцентувати увагу на проблемних аспектах, зокрема на індексах із низькими показниками. Польщі для покращання показників доцільно зосередитися на усуненні проблем, пов'язаних із дефіцитом праці. У межах діджиталізації варто акцентувати увагу на необхідності автоматизації робочого процесу та використання доповненої реальності, яку можна застосовувати на робочих місцях у складних виробництвах, формуючи нові способи роботи, спілкування і співпраці в масштабах підприємства. Доцільне використання технологій штучного інтелекту, що передбачає здатність обчислювальних пристроїв самостійно виконувати складні завдання. Завдяки постійному зростанню продуктивності комп'ютерів і розвитку технологій машинного навчання величезні потоки оцифрованих даних стали матеріалом для навчання штучних електронних мереж.

Для покращання індексу свободи праці у досліджуваних країнах, зокрема у Молдові,

яка за цим індексом посідає останні місця, доцільне використання гіг-економіки, що змінює загальний характер зайнятості. Гіг-економіці притаманні велика кількість короткострокових і тимчасових посадових позицій, які обіймають незалежні підрядники, а також дозвіл працювати дистанційно за допомогою цифрових платформ. Такий вид зайнятості має потенційні переваги як для організацій, так і для підрядників. Суть явища полягає в кардинальній зміні ринку праці, його переходу від наявності робочих місць з постійною зайнятістю в одного роботодавця до тимчасових проєктів від різних компаній у одного незалежного працівника.

Для України украї важливе покращання глобального індексу кібербезпеки. Для цього належить врегулювати законодавчу базу, забезпечити реалізовані й заплановані проєкти в цьому напрямі, підвищити рівень готовності реагування на кібератаки та зосередитися на централізованому управлінні сил реагування на кіберінциденти на загальнодержавному рівні.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Антонюк, Л. Л., 2005. Міжнародна конкурентоспроможність країн: регіональний аспект. *Міжнародна економічна політика*, 2 (1), с. 44–68.

Артем'єва, І., 2019. Виклики та можливості цифрових трансформацій в економіці. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*, 4, с. 66–73 [online] Доступно: <https://doi.org/10.31767/nasoa.4.2019.06> [Дата звернення 08 квітня 2022].

Глобальний індекс кібербезпеки, 2019 [online] Доступно: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/global-cybersecurity-index.aspx> [Дата звернення 08 квітня 2022].

Глобальний індекс конкурентоспроможності, 2019 [online] Доступно: https://gtmarket.ru/files/research/global-competitiveness-index/Global_Competitiveness_Report_2019.pdf [Дата звернення 08 квітня 2022].

Грибіненко, О. М., 2018. Цифровізація економіки в новій парадигмі цифрової трансформації. *Міжнародні відносини: економічні науки*, 16, с. 35–37 [online] Доступно: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3523 [Дата звернення 08 квітня 2022].

Датта, С. та Ланвін, Б. *Готовність мережі до 2020 року, прискорення цифрової трансформації в глобальній економіці після COVID-19* [online] Доступно: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/global-cybersecurity-index.aspx> [Дата звернення 08 квітня 2022].

Кошкалда, І., Князь, А. та Ряснянська А., 2020. Механізм мотивації стимулювання трудового потенціалу. *Дослідження світової економіки*, 4 (11), с. 53–61.

Кулинич, М., 2019. Тенденції цифрової економіки у світовому економічному просторі. *Сучасна економіка*, 16, с. 57–63. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V16\(2019\)-08](https://doi.org/10.31521/modecon.V16(2019)-08).

Пугачевська, К. Я. та Пугачевська, К. С., 2018. Цифровість економіки як фактор підвищення конкурентоспроможності країни. *Світове господарство та міжнародні економічні*

відносини, 25, с. 39–45 [online] Доступно: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/25_2018_ukr/9.pdf [Дата звернення 08 квітня 2022].

Пуцентейло, П. Р. та Гуменюк, О. О., 2018. Цифрова економіка як сучасний вектор реконструкції традиційної економіки. *Інноваційна економіка*, 5–6, с. 131–143.

Світовий рейтинг конкурентоспроможності [online] Доступно: <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness/> [Дата звернення 08 квітня 2022].

Хеніг, Д. та Гільдея, А., 2021. *Угоди про вільну торгівлю мають обмежений вплив (тому що промислові товари є ідеальним ринком)* [online] Доступно: <https://ecipe.org/publications/free-trade-agreements-have-limited-impact>. [Дата звернення 08 квітня 2022].

2021 Індекс економічної свободи [online] Доступно: <https://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year> [Дата звернення 08 квітня 2022].

Стаття надійшла 20.04.2022

